

Kırgızistan'da Sovyet Repressiya Siyaseti (1917-1953)

Zuhra Altımyşova*

Giriş

SSCB'de Bolşevikler bir çok siyasi, ekonomik, sosyal, ulusal, kültürel ve diğer sorunları terör kullanarak çözmüşlerdir. 1917'de Sovyet hükümetinin kuruluşundan başlatılan Repressiya (baskı) siyaseti 1950'lere kadar devam etmiştir. Özellikle baskı siyaseti Josef Stalin'in şahsi iktidarının pekiştirilmesi ile güçlenmiştir. J.Stalin kendisine muhalif olabilecek grupları yok ettikten sonra tüm yönetimi elinde toplayabilmişti.

Sovyet toplumunda fikir özgürlüğünün bulunmaması ve tek partili yönetim sistemi de baskı siyasetinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Komünist Parti tarafından planlanan amaçları gerçekleştirmek uğruna çoğunlukla güç kullanılmıştır. 1920'li yılların sonu-1930'lu yılların yarısında SSCB'de ileri sürülen başka devletlerle savaş olasılığı ihtimali de ülkedeki "iç düşmanları" yok etme gerekçesini ortaya çıkarmıştır.

1920-1930'lu yılları boyunca repressiya siyasetine devam edilmiştir. *İç Savaş*¹ dönemindeki uygulamalar, köyleri kolhozlaştırma sırasında *Kulakları Sınıf Olarak ortadan Kaldırmak*,² 1932-1933 yıllarında görülen açlık, 1930-1950 yılları arasında devlet adamları ve aydınların tasfiyesi, milli toplulukların sürgün edilmesi SSCB'de gerçekleştirilmiş repressiya türlerinin bir kaç örneğidir. Tarih biliminde *Büyük Terör* olarak adlandırılan 1936-1938 döneminde ise Stalinci Repressiya tüm devlet çapında acımasız bir şekilde en doruk noktasına ulaşmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bişkek/KIRGIZISTAN, zuhraaltymyshova@gmail.com

1 *İç Savaş* - 1917-1923 yılları Sovyet zamanındaki literatürde "*İç Savaş*" (Rusça; *Grajdanskaya Voyna*) dönemi olarak adlandırılmaktadır. Sivil Savaş sırasında SSCB'de Sovyet yönetimini destekleyen Kızıl Ordu ile antibolşevik Beyaz kuvvetlerin arasında çatışmalar yaşanmıştır. Orta Asya'da ise yeni rejime karşı mücadele hem Beyaz Ordu kuvvetleri ile hem ağırlıklı olarak basmacılar tarafından yürütülmüştür.

2 *Kulakları Sınıf olarak Ortadan Kaldırmak*: kulak adlandırılan varlıklı köylülerin toprağı, üretim araçları, üretim kaynakları, hayvanları gibi tüm malvarlıklarının devlet adına müsadereesi ve vatandaşlık haklarından mahrum bırakarak onları köylerden farklı bölgelere sürgün etmek manasındadır. Bununla köylerde kapitalizm damarlarını bütünüyle yok etmek amaçlanmıştır. L.Viola, *Unknown Gulag*, Oxford University Press, New York 2007, p. 6.

XIX. yüzyıldan 1917'e kadar Rus Çarlığı'na bağlı kalan günümüz Kırgızistan toprakları Ekim İhtilalinin ardından yeni Sovyet Devletine tabi olmuştur.³ SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet olan Kırgızistan toplumu da baskı siyasetinden direk etkilenmiştir. Çalışmada 1917-1953 yılları arasında Sovyet Kırgızistan'da repressiya siyasetinin icraası, genel seyri, esas safhaları ve yerel özellikleri üzerinde durulacaktır.

1918 -1930'lu Yıllarda Baskı Siyaseti

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında Kırgızistan'da da yeni kurulan Sovyet devletine karşı güçler ile mücadele sürdürülmüştür. *İç Savaş* yıllarında Kırgızistan'ın daha çok kuzeyinde Sovyetlere karşı savaş açan Beyaz Muhafız birlikleriyle Kızıl Ordu arasında çatışmalar yaşanmıştır. 1918-1920'de Talas, Ak-Suu, Tüp, Narın ve başka yerleşim yerlerinde antisovyet isyanlar ortaya çıkmış ve Kızıl Ordu tarafından bastırılmıştır. Bu isyanlara katılanlar Sovyetler tarafından yargılanmadan acımasızca kurşunlanmıştır.⁴

Türkistan'da önemli Sovyet karşıtı bir diğer ayaklanma ise 1918'de Hokand Özerk Cumhuriyetinin yok edilmesinin ardından ortaya çıkan Basmacı Hareketidir. Orta Asya'da basmacı hareketinin 3 öne çıkan merkezi bulunuyordu: Fergana, Buhara ve Horezm. Kızıl Ordu ile basmacılar arasında temel savaşlar genellikle adı geçen üç bölgede yürütülmüştür. Basmacı Hareketi coğrafi sebepten dolayı Fergana vadisindeki Kırgızistan'ın güney bölgesinde sürdürülmüştür.⁵ Arasında Kırgız liderlerinin de bulunduğu Fergana Vadisinde pek çok basmacı kolları faaliyet göstermiştir. İç Savaşın sonunda 1923-1924'te Kızıl Ordu tarafından basmacıların büyük bölümü ortadan kaldırılmasına rağmen adı geçen hareket aşağı yukarı 1934 yılına kadar devam etmiştir.

Türkistan'da Sovyet yönetimini yerleştirmede en acımasızca mücadele ettikleri düşmanları basmacılar olmuştur. Kırgızistan'da Kızıl Ordu tarafından basmacı askerlerine ve basmacılara yardım edenlere karşı çok sert askerî operasyonlar

3 14 Ekim, 1924'te Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne (RSFSC) bağlı Kara Kırgız Özerk Vilayeti kurulur. 1925'te Kırgız Özerk Vilayeti olarak ismi değiştirilmiştir, 1926'te Kırgız Özerk Cumhuriyeti, 1936'da ise Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünü almıştır. Kırgızistan 1936'dan 1991'e kadar Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 Sovyet cumhuriyetin biri idi.

4 Dj. Malabayev, *Ukrepleniye Sovetov Kırgızii v Period Stroitelstva Sotsiyazma (1917-1937)*, İlim Yayınları, Frunze 1969, s. 62.

5 A. Plev, *Basmaçestvo v Sredney Azii: Etnopolitičeskiy Srez (Vzglyad iz XXI veka)*, Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi Yay., Bişkek 2006, s. 55.

gerçekleştirilmiştir.⁶ Ve Sovyet yönetimi gerekirse basmacılara karşı Bolşeviklerin amansız taktiği olan repressiya uygulamaktan da kaçınmamıştır. Örneğin, 1927'de Kırgızistan'ın Oş şehrindeki hapis haneden tutuklu basmacıların kaçma teşebbüsü yaşanmıştır. Çatışma sonucu Sovyetler tarafından 3 kişi hayatını kaybetmiş, 1 polis, 2 Kızıl Ordu askeri yaralanmış, basmacılar tarafından ise 46 kişi hayatını kaybetmiş, 19 kişi yaralanmıştır.⁷ Eserinde aynı bilginin yer aldığı Ali Bademci'ye göre hapis haneden kaçmak isteyen basmacılar Kızıl Ordu tarafından teslim alınan Kırgız basmacı lideri Canıbek'in en gözde yiğitleri idi.⁸

Sovyet yönetimi kurulduktan sonra sosyalist kuruluşu korumak açısından "*burjuva sınıfını yok etme*" zarurieti ortaya çıkmıştı. Din adamları, tüccarlar, iş adamları, imtiyazlı aristokratlar, Rus Çarlığı zamanında devlet memurları yeni rejimin düşmanları olarak görülmüşlerdir. Sosyalizmi kurmak ve sınıfsız toplum oluşturmayı başarmak Sovyet yönetiminin en önemli amacıydı, aynı zamanda özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldırarak yerine devlet mülkiyetini ikame etmek hedeflenmişti.⁹ Bu bağlamda, Kırgız toplumu da *zengin-fakir* olarak iki sınıfa ayrılmış ve varlıklı kimseler "*yabancı unsurlar*" kategorisine eklenmiştir. 1920'li yıllarda devlet tarafından varlıklı kesime siyasî ve ekonomik baskı siyaseti yürütülmüştür. Zengin insanlar ekin ekme, tahıl üretip devlete teslim etme, hayvan yetiştirme, yün hazırlama gibi ağır görevleri yerine getirmekle yükümlü tutulmuşlardır. Ayrıca zengin sayılan aileler, fazla vergi ödemeye¹⁰ zorlanmışlardır. Bu tür varlıklı kimseler oy verme ve seçilme hakkından da mahrum bırakılmışlardır.

Tarımı sosyalistçe yeniden düzenlemek yolunda toplu ekonomiye dayalı çiftlikleri (kolhoz ve sovhozları) kurmak planlanmıştır. Kolhozlar oluşturulurken, köylülerin üretim araçlarına, özel topraklarına, hayvanları ile beraber yasadışı olarak özel eşyalarına da el konulmuştur. Kırgızistan'da köylüler yeni oluşacak kolhozlara

6 Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasi Belgeler Merkez Devlet Arşivi (bundan sonra KC SB MDA), fon.10, liste.1, dosya. 204, s. 41-45; dosya. 253, s. 197-201.

7 Oş Bölgesel Devlet Arşivi (bundan sonra OBDA), fon.1, liste 1, dosya.88, s. 132-134; KC SB MDA, fon.10, liste.1, dosya. 101, s. 80-81.

8 A.Bademci, *1917-1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketi Korbaşular ve Enver Paşa*, Ötüken Yay., İstanbul 2008, C 1., s. 359.

9 A. Khalid, "Backwardness and the Quest for Civilization: Early Soviet Central Asia in Comparative Perspective", *Slavic Review*, Vol. 65/ No. 2 (Summer, 2006), p. 237-238; Sh. Fitzpatrick, *Tear Off The Masks!: Identity and Imposture in Twentieth Century Russia*, Princeton University Press, Princeton 2005, p. 32-34.

10 1927 yılının sonunda yeni vergi yasasına göre fakir köylülerin %35'i vergiden muaf tutulmuştur. Aynı zamanda geliri 500 rubleden çok köylü çiftliklerine vergi artırılmıştır. Bu vergi çeşidi "bireysel (*individualny*) vergi" olarak adlandırılıyordu.

girmeye zorlanmışlardır. Bu uygulama sırasında yönetim tarafından gerekirse şiddet kullanıldığı bilinmektedir.¹¹

1920'li yılların sonunda SSCB'de *topyekün kolhozlaştırmaya*¹² geçilmesiyle *kulakları* (varlıklı köylüleri) sosyal bir sınıf olarak bütünüyle ortadan kaldırma siyaseti uygulanmaya başlamıştır. *Kulakları Sınıf olarak Ortadan Kaldırmak* Stalin'in kırsal kesimlerdeki ilk tasfiyesi idi ve bununla köylerdeki geleneksel liderlerin etkisini yok etmek amaçlanmıştır. *Kulakları Sınıf olarak Ortadan Kaldırmak* kolhozların kurulması ve gelişmesinin bir safhası olarak görülmüştür. Bu siyaset bağlamında varlıklı köylüleri sürgün yöntemi uygulanmıştır.

Kırgızistan'da ekonomik durumu iyi üst tabaka sayılan *bay-manaplar*¹³ kulak olarak görülmüştür. *Kulakları Sınıf olarak Ortadan Kaldırmak* siyaseti çerçevesinde bay-manapların bir kısmını Kırgızistan içindeki bölgelere, çok nüfuzlu olanlarını ise başka Sovyet cumhuriyetlerine sürgünü icraata geçirilmiştir. Bay-manapları sürgün yoluyla onların Sovyet devlet makamlarındaki ve toplum üzerindeki siyasî, ekonomik etkilerini yok etmek ve Kırgızistan şartlarında onların boylar içindeki sosyal nüfuzlarını kırmak amaçlanmıştır. 1927 yılında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden *bay* ve *manap* olan 21 kişi, Rusya'ya Moskova yakınına nakledilmiştir.¹⁴ 1929'da Kırgız Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti'nden 44 kişi aileleriyle birlikte topluca Rusya'nın Orenburg şehrine sürülmüştür.¹⁵ 1931'de Kırgızistan'da *kulak* olarak suçlanan 700 çiftlik, 1932'de 500 çiftlik Ukrayna'ya sürgün edilmiştir.¹⁶ Kırgızistan dışına sürülenlere belli bir yıllar sonra tekrar vatana dönme izni verilmiştir. 1933'te Stalin tarafından imzalanan gizli yönerge

11 C. Cunuşaliyev, *Vremya Sozidaniya i Tragediy 20-30-e Godı XX veka*, İlim Yay., Bişkek 2003, s. 164-165.

12 Arşiv belgesindeki tanımlamaya göre “*Bir ilçede sınıf ayırımı ve sert bir sınıf mücadelesi bulunuyorsa, yerli parti ve Sovyet örgütlerinin durumu memnurluk verici ise ve kolhozlar kurulması %70-80 gerçekleştirilmişse o ilçe topyekün kolhozlaştırma ilçesi olarak ilan edilmiştir.*” Yani topyekün kolhozlaştırma köylülerin kolhozlara kitle halinde girmesi demektir. (KC SB MDA, fon.10, liste.1, dosya.244, s. 98.)

13 *Bay-Manap: Bay*, Kelimenin esas anlamı Kırgız Türkçesinde zengindir. Kırgızistan'da 1917 Ekim İhtilali'ne kadar varlıklı sosyal tabakaya verilen addır. *Manap* ise, XVII. yüzyıldan Sovyet yönetimine kadar geçen süre içerisinde Kırgızistan'ın kuzeyinde sosyal ekonomik problemleri çözmeye, yargılama yetkisine sahip, halkı yöneten boy reislerinin unvanıdır. Bu iki kelime, Sovyet dönemindeki literatürde sınıf düşmanları olarak görülen zengin kesim anlamında *Bay-Manap* şeklinde birleşik olarak kullanılmıştır.

14 KC MDA, fon. 21, liste. 15, dosya. 39, KC SB MDA, fon.6, liste.1, dosya. 30, s. 24; fon.10, liste.1, dosya.229, s. 134. s. 115-116. OBDA, fon.1, liste 1, dosya.298, s. 11.

15 OBDA, fon.1, liste 1, dosya.192, s. 309-312.

16 KC SB MDA fon.10, liste.1, dosya. 363, s. 71-72.

bölgelere gönderilmiştir, bu yönergede “*kırsal kesimlerde yönetim başarı katettiğinden artık kulaklara yönelik toplu repressiyalara ihtiyaç kalmadığı*” belirtilmiştir. Bu yönergeden sonra köylüleri hapse atmak ve sürgün durdurulmuştur.¹⁷

Başka Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da kulakları sınıf olarak ortadan kaldırmak politikası yasaları çiğnemekle gerçekleştirilmiştir. Bu politika sırasında aşırılığa kaçılması sonucu sadece *kulaklar* değil, pek çok orta hâlli insan, hatta fakirler Kırgızistan dışına sürgüne maruz kalmışlardır. Kırgızistan dışına sürülenlerden müsadere edilen mülkler kolhoz-sovhozlara aktarılmıştır. Kolhozlaştırma siyasetinin sonucu sürgünler maddi ve manevi kayıplara neden olmuştur.

1937-1938'deki Repressiya ve Kırgızistan'da İcraası

1918'lerden itibaren Komünist Parti üyelerini “temizleme” (üyelikten çıkarma) operasyonları devamlı gerçekleştirilmiştir. SSCB'de 1933'ten 1938'e kadar Komünist Partiye üye olanların sayısı %40'e, yani 3.5 milyondan 1.9 milyona düşmüştür.¹⁸ Kırgızistan'da 1933'te Komünist Parti üyeleri 19 332 ise 1938'de 6029 üyesi bulunuyordu yani 3 katına azalmıştı.¹⁹ Ve Komparti üyeliği iptal edilenlerin çoğu sonradan repressiyaya maruz kalmıştır. Kırgızistan'ın yerli parti komiteleri merkezin talimatlarını olduğu gibi yerine getiriyorlardı ve bu durum da repressiyalarda aşırılığa kaçılmasını doğrudan etkilemiştir.

1936-1938 *Büyük Terör* olarak adlandırılan dönemde repressiya en doruk noktasına ulaşmıştır. Repressiyalananlar iki kategoriye bölünmüştür. Birinci kategoridekilere *Troyka*²⁰ tarafından kurşunlama, ikinci kategoridekilere 8-10 sene müddete çalışma kamplarına hapsedme kararı alınmıştır. Repressiya operasyonları Orta Asya'da 1937 senesinin 10 Ağustosundan başlayıp 4 ay içinde tamamlanması gerekiyordu.

Sovyet devletinde güvenlik kurumları her zaman muazzam bir güç ve etki sahibi olmuştur. Özellikle 1930'larda SSCB'de repressiyaları gerçekleştirmede güvenlik

17 R.G. Suny, *The Soviet Experiment. Russia, the USSR, and the Successor States*, Oxford University Press, New York Oxford 1998, p. 229.

18 H. Kuromiya, “Overview of the Great Purge”, *Perspectives on Modern World History, Stalin's Great Purge*, Editor Noah Berlatsky, Greenhaven Press, Michigan 2013, p. 16.

19 *1937. Otuz Cetinçi Cil Kırgızstanda*, Kırgızstan Yayınları, Bişkek 1991, s. 5.

20 *Troyka*-Troykalar dış bir yargı organı olarak cumhuriyetler ve vilayetler düzeyinde soruşturmalarını hızlı bir şekilde ön incelenmesi için İç İşleri Halk Komiserliğinin (NKVD) emri ile Ekim 1929'da kurulmuştur. Temmuz 1937'den itibaren troykalara ölüm kararı hükmü çıkartmak yetkisi verilmiştir. Troyka üç kişiden oluşuyordu; başkan-NKVD'nın bölgesel idarecisi, üyeler- yerli savcı ve Komünist Parti'nin bölgesel veya cumhuriyet komitesinin birinci sekreteri.

kurumlarına geniş haklar tanınmıştır ve diğer siyasi kurumlar arasında ön plana çıkmıştır. 1937-38 yıllarında Sovyet Kırgızistan'ın güvenlik kurumlarının faaliyetleri daha da aktifleşmiştir. Bu dönemde Kırgızistan'ın yerli NKVD²¹ organları mümkün olduğu kadar çok sayıda “*Sovyet karşıtı örgütleri*”, “*halk düşmanlarını*” bulmaya çalışmışlardır ve çok sayıda uydurma davalar açılmıştır. 1937-1938’de Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İç İşleri Halk Komiseri İ.Lotsmanov’un başında bulunduğu NKVD tarafından çok sayıda akıl almaz repressiyalar uygulanmıştır.

Şiddet ortamındaki devlet takibinden kimse kurtulamamıştır. *Büyük Terör* uygulamaları; üst düzey parti yöneticileri, Kızıl Ordu subayları, Sovyet aydınları, kolhoz başkanları, fabrika müdürleri, sanayi ve maden ocaklarında çalışan teknik elemanlardan sıradan işçi, köylü, kolhozcu, küçük tüccarlara kadar Sovyet toplumunun bütün tabakalarını içermiştir.²² Ayrıca 1937-1938’de ülkede Alman, Kore, Yunan, Polonyalı, Yahudi, Uygur, İranlı, Çinli ve başka bir çok azınlık topluluklara yönelik “*milli operasyonları*” gerçekleştirme yoluyla repressiyalar uygulanmıştır.

1930’lu yılların başına doğru Kırgızistan’da da mümkün olduğu kadar çok sayıda “*halk düşmanlarını*” tespit etmek ve cezalandırmak hakkında Moskova’dan talimat gelmiştir. Ve öncelikle üst düzey devlet makamlarında çalışanlara karşı repressiya başlamıştır. 1933 yılında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Planlama Komitesi Başkan Vekili Abdikerim Sıdkov hapsedilerek 10 sene sürgüne gönderilmiştir. Aynı sene Kırgız Özerk SSC Halk Komiserler Kurulu Başkanı Cusup Abdrahmanov görevinden azledilerek Komünist Parti üyeliğinden çıkartılmıştır. 1933’te eserleri *burjuva-milliyetçi* ve *Sovyet karşıtı* olarak değerlendirilen devlet adamı ve aydın Kasım Tıstanov çok sıkıntı yaşamıştır.

Repressiya kurbanlarını tutuklarken siyasi görüşünün yanında geçmişte sosyal kökenine (yani hangi sınıftan geldiğine) de çok önem verilmiştir. Repressiya döneminde Kırgızistan’da kendi menfaatlerini ön plana koyan bazı insanlar veya bazı gruplar kabilecilik ve bölgeselciliğin unsurlarını kullanarak düşmanlarından intikam almaya çalışmışlardır. Yani bazen ilgili makamlara ihbar haberleri ulaştırılmıştır.

21 NKVD - (Rusçadan *Narodny Komissariat Vnutrennih Del*). SSCB İç İşleri Halk Komiserliği. 1934-1946 yılları arasında suçla mücadele, kamu düzeni ve devlet güvenliğini korumak için SSCB devlet yönetiminin merkezi kurumunun ismi.

22 J. Baberowski, *Vijennaya Zemlya Stalinskoe Tsarstvo Nasiliya*, Almancadan Rusçaya çev. L. Pantina, Politışçeskaaya Entsiklopediya Yayınları, Moskova 2014, s. 229-243.

Kırgızistan'da genellikle siyasi-devlet adamları, devlet memurları, milli aydınlar hapsedilmiştir. Onların çoğuna devrim karşıtı milliyetçi “Sosyal-Turan” örgütünün²³ üyesi oldukları suç takılmıştır. Bununla beraber “Alaş-Orda karşı devrimci örgütün temsilcisi”, “yabancı ülkelerin casusları”, “Pantürkçü”, “Panislamist” “Troçkist” “eski kulaklar”, “isyancı, faşist, terrörcü haydut örgütlerinde kayıtlı sosyal yönden tehlikeli unsurlar”, “antisovyet parti üyeleri” “eskiden Beyaz Ordu’da veya Basmacı saflarına katılanlar” gibi asılsız iftiralarla suçlanmışlardır. 1937-1938’de suçsuz yere tutuklamalar artmıştır, örneğin 1938 yılının Mart ve Kasım ayları arasında Kırgız SSC yönetici devlet makamlarında çalışanların 2/3’si tutuklanmışlardır. Kırgızistan’da A.Sıdkov, C.Abdrahmanov, İ.Aydarbekov, T.Aytmatov, B.İsakeev, A.Orozbekov, C.Saadayev, K.Tımıstanov, H.Ceenbayev, O.Tınayev, B.Soltonoyev, E.Esenamanov, H.Şorukov, O.Aliyev, S. Kulmatov vb. bir çok insanlar tutuklanıp “*halk düşmanı*” ilan edilerek suçsuz yere ölüme mahkum edilmişlerdir.

1937’den başlayarak milli asker bölüklerinin komutanları da repressiyaya uğramışlardır. Ağustos 1937’den Ekim 1938’e kadar Kırgız süvari alayından 44 asker adamı tutuklanmıştır. Onlar Sosyal-Turan Partisinin askeri şubesinin üyesi, Pantürkist oldukları suçuyla suçlanmışlardır.²⁴ 1937-1938’de repressiyaya uğrayan sanıkları sorguya çekmede onların itiraf ifadelerini almak için korkutma ve çeşitli dayanılmaz işkence yöntemlerine başvurulmuştur.

Repressiya kurbanları genellikle gece yarısında tutuklanmışlar ve çok geçmeden idam edilmişlerdir, özellikle 1937-1938 operasyonları oldukça gizli bir şekilde yapılmıştır. SSCB NKVD’nın kararnamesine göre kasıtlı olarak kurşunlananların ailelerine ve akrabalarına onların mektuplaşma hakkından mahrum edildiği, 10-25 sene müddete sürgün kamplarına mahkum edildiği yönünde yanlış bilgi verilmiştir. Gerçekte onlar çoktan kurşunlanarak toplu mezarlara gömülmüşlerdi. Sovyet yetkililerinin o dönemdeki topluca tutuklama ve idam hakkında kararları SSCB’nin yıkıldığı 1990’lara kadar toplumda bilinmiyordu.²⁵ Örneğin, dünyaca ünlü yazar Cengiz Aytmatov’un babası Törökul Aytmatov’un 5 Kasım 1938 tarihli ölüme mahkum kararı uzun yıllar boyunca ailesinden gizlenmiştir.²⁶

23 Kırgız asıllı devlet adamları tarafından kurulduğu ileri sürülen milliyetçi “Sosyal-Turan” örgütünün gerçekte olduğuna dair kanıtlar bulunmamıştır.

24 Kırgızistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Devlet Komitesi Arşivi, ana fon, kapatılmış dosya no. 8143, s. 44-67.

25 H. Kuromiya, *The Voices of the Dead*: Yale University Press, 2007, p. 4.

26 R.Aytmatova, *Tarıhtın Aktay Baraktarı*, Biyiktik Yaynevi, Bişkek 2007, s. 167.

Maalesef 1937-1938'de Sovyet Kırgızistanı'nın siyasi, ekonomik ve kültürel kuruluşundaki önemli hedeflerin gerçekleştirilmesine ve bölgede Sovyet yönetimin pekiştirilmesine bizzat katkı sağlayan büyük çaptaki devlet adamları ve yetenekli aydınlar kendileri kurduğu sistemin kurbanı olmuşlardır. 1991'de Bişkek yakınındaki Çon-Taş köyü civarında Kasım 1938'de öldürülen 17 farklı milletten 137 kişinin naaşının topluca gizli gömüldüğü yer bulunmuştur. Ağustos 1991'de cesetler tekrar toprağa defnedilmiş, bu yere *Ata Beyit* yani Atalar Mezarı ismi verilmiştir. Günümüzde *Ata Beyit* Kırgızistan'da belgelerle kanıtlanan, baskı kurbanlarının bulunduğu tek yerdir.

1940-1950'lerde Repressiya

Kırgızistan'a hem Rus Çarlığı zamanında hem 1940 öncesi Sovyet döneminde halklar planlı bir şekilde göç ettirilmiştir. Fakat repressiyanın bir türü olan halkların Kırgızistan'a zorla sürgünü daha çok Büyük Vatan Savaşı (1941-1945) döneminde gerçekleştirilmiştir. 1942 yılında SSCB Halk Komiserler Kurulu kararıyla Kırgızistan'a 21 500 Polonyalı gönderildi. Bunlar SSCB'nin batı bölgelerinden tahliye edilen ve 1939'da Kızıl Ordu Doğu Polonya'yı ele geçirdikten sonra zorla sürgün edilen Polonyalıların bir kısmıydı. 1943 yılının sonundan itibaren Kafkasya ve Kırım'dan Orta Asya'ya sürgünler başladı. Kırgızistan'a Kırım Tatarları, Çeçenler, Kumuklar, Karaçaylar, Balkarlar, İnguşlar, Nogaylar ve başka bir çok Türk kökenli topluluklar Almanlarla işbirliği yapma gerekçesiyle zorla göç ettirildi. SSCB NKVD'nin Özel İskan Bölümü'nün kayıtlarına göre 1 Ekim 1944'te zorla göç ettirilen bu halkların sayısı 120.858 kişidir. Kırgız SSC Komünist Parti Merkez Komitesi ve Halk Komiserler Kurulu'nun 19 Ocak 1944 tarihli birleşik kararında yakın bir tarihte Kırgızistan'a yerleştirilmesi düşünülen yaklaşık 90.000 kişinin kabulü ve yerleştirilmesiyle ilgili bir plan onaylandı. 16 Haziran 1944'te Kırgız SSC Komünist Parti Merkez Komitesi ve Halk Komiserler Kurulu özel olarak göç ettirilene hayvan, yiyecek ve tahılın dağıtılması yönünde karar aldı. 24 Ağustos 1944'te de Gürcistan'ın Ahıska bölgesinden sürgüne tâbi tutulacak Türklerle Kürtlerin bir kısmının Kırgızistan'da yerleştirilmesiyle ilgili karar çıktı.²⁷

1950'lerdeki repressiya ağırlıklı olarak edebiyat ve kültür alanlarına yönelik yapılmıştır. 1946'da Komünist Parti Merkez Komitesinin "Zvezda" ve "Leningrad" dergileri hakkında kararnamesi yayınlanmıştır. Kararnamede Sovyet yazarları M.Zoşenko ve A.Ahmatova'nın adı geçen iki dergide yayınlanan eserleri ideolojik ve siyasi hataları içermesinden dolayı eleştirilmiştir ve onların

27 *Kırgız Respublikasının Tarihi*, Kırgızistan Yayınevi, Bişkek 2000, s. 259-261.

eserlerini yayınlamak yasaklanmıştır. Bu olaydan sonra tüm SSCB çapında bilim adamları ve araştırmacıların eserleri tenkit edilmeye başlamıştır. Aydın kesimde burjuvazi kültüre tapınmak, Komünist siyaseti anlamayan keyif güçlendi bahanesi ortaya atılmıştır. Bu durumdan yerli Kırgız aydınları da olumsuz şekilde etkilenmişlerdir. Tarihçiler A.Bernştam, B.Camgırçinov, S. Abramzon'un eserleri sert bir şekilde eleştirmeye tabi tutulmuştur. Kırgız milli halk bilimini, özellikle XIX. yüzyılda yaşayan şairlerin eserlerini ve "Manas" destanını araştıran yetenekli edebiyatçılar T.Samançin 1949'da, T.Bayciyev ve Z.Bektenov 1950'de "burjuvazi milliyetçi" olarak suçlanıp hapse atılmışlardır. Repressiyaya uğrayan T.Samançin ve T.Bayciyev hapishanede hayatını kaybettiler. Bilim adamları C.Şükürov, K.Sooronbayev, H.Karasayev görevlerinden azledilmişlerdir. Kırgız tarihini konu alan A. Tokombayev'in "Kanlı Yıllar", K.Malikov'un "Balbay" uzun şiirlerinden ideolojik hatalar bulunmuştur ve onları okumak yasaklanmıştır. "Manas" destanı hakkında olumsuz fikirler, eleştiriler gündeme gelmiştir.

1953'te ancak J.Stalin'in ölümünden sonra geniş çaplı yayılan repressiya durdurulmuştur. J. Stalin'den sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreterliğine gelen Nikita Kruşçev Stalincilikten uzaklaşma (Destalinizasyon) politikasını başlatmıştır. Bu süreçten sonra Stalinci rejim kınanmıştır ve repressiyaya maruz kalan insanların bir çoğu aklanmaya başlamıştır.

1985'te M.Gorbaçov'un başlattığı *Perestroyka* siyaseti çerçevesinde Sovyet toplumunda geçmiş tarihe, milli manevi kültüre yönelik yoğun ilgi ve arayışlar ortaya çıktı. 1988'de 1930-1940 ve 1950'li yıllarda *Repressiya* döneminde suçsuz yere ölüm cezasına çarptırılanların dosyalarının incelenmesine izin verildi. Kırgızistan'da önceden unutulmuş tarihi şahıslar ve Sovyet döneminde mahkum edilen devlet adamları, aydınlar ve eserleri hakkında önceden bilinmeyen materyaller kitle iletişim araçlarında yansıtılmaya başladı.

SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı'nın 16 Ocak 1989 tarihli "1930-40 ve 1950'li Yılları Arasında Meydana Gelen Baskı Mağdurlarına Adaleti Sağlamak İçin İlave Tedbirler" adlı kararının ve SSCB Başkanı'nın 13 Ağustos 1990 tarihli "1920-50 Yıllardaki Tüm Baskı Kurbanlarının Haklarının Geri Verilmesi Üzerine" kararının çıkartılmasından sonra repressiyaya uğrayan milyonlarca Sovyet vatandaşlarını aklamak mümkün olmuştur. 3 Ocak 1989'da ilk defa Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından o zamana kadar ele alınması yasaklanıp gelen şahıslar "Moldo Kılıç (Şamırkanov) ve Kasım Tınstanov'un Yaratıcı Mirasları Hakkında" adlı resmi kararname kabul etmiştir. Söz konusu kararnameden sonra Moldo Kılıç (Şamırkanov) ve Kasım Tınstanov'un hayatı ve eserleri araştırılmaya başladı. Repressiyalarda

hayatını kaybeden ve Sovyet dönemi boyunca sıkı bir sansürden dolayı isimleri ve eserleri bilinmeyen A.Sıdıkov, C.Abdrahmanov, O.Aliyev, B.Soltonoyev, K.Tınıstanov, İ.Arabayev ve başka pek çok şahısların isimleri ve eserleri Kırgız toplumuna tanıtıldı.

Kırgızistan 1991’de bağımsızlığını kazandıktan sonra 27 Mayıs 1994’te “*Siyasi ve Dini İnançlar, Sosyal, Milli ve Diğer Özelliklerinden Dolayı Baskıya Maruz Kalan Vatandaşların Hakları ve Garantileri Hakkında*” adlı yasanın kabul edilmesi cumhuriyetteki siyasi repressiya kurbanlarının haklarının iade edilmesinde önemli adım olmuştur. 1989-1996 yılları arasında Kırgızistan Milli Güvenlik Bakanlığı tarafından arşiv belgeleri tekrar gözden geçirilmiş ve 8280 kişi aklanmıştır.²⁸ Kırgızistan’da siyasi repressiyaya uğrayanları aklamak günümüzde hala devam etmektedir.

Repressiya Sovyet toplumunun demografik yapısını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Milyonlarca kişi repressiyaya uğrayarak ölüm cezasına çarptırılmış veya hapsedilmiş yada sürgün edilmiştir. Repressiyaya uğrayan şahısların aile üyeleri ve çocukları da Sovyet baskı politikasından doğrudan etkilenmiştir. Sovyet döneminde eğitim kurumlarına girerken, iş bulmada, görevinden yükselme, yüksek Sovyet ve Komünist Parti makamlarında görev almada, Komünist Partiye üye olma gibi durumlarda her türlü engellerle karşılaşmışlardır. Böyle ayrımcılık siyasetinden dolayı repressiyaya uğrayanların çocukları genellikle kendi özgeçmişlerini gizli tutmaya çalışmışlar, çoğu zaman soyadını değiştirmek zorunda kalmışlardır.

Kırgızistan’da Kırgızlar ile aynı zamanda Kırgızistan’da yaşayan başka topluluklar da repressiyaya uğramışlardır. Kırgızistan Milli Güvenlik Devlet Komitesi arşivlerinin ışığında yapılan son araştırmaya göre 1918’den 1953’e kadar zaman içerisinde Kırgızistan’da siyasi repressiyaya maruz kalanların sayısı 55 farklı milletten toplam yaklaşık 21 bin kişi olduğu tespit edilmiştir.²⁹

Sonuç

1920’li ve 1930’lu yıllar Sovyetler Birliği’nde totaliter rejimin gittikçe güçlendiği ve bunun sonucunda repressiyanın geniş bir çapta yaygınlaştığı bir dönem olarak bilinmektedir. SSCB’de Sovyet yönetiminin kurulmasından itibaren uygulanan siyasi repressiyalar toplum ve devlet için ciddi olumsuz etkileri beraberinde

²⁸ *Vosstanavlivaem İstoriçeskuyu Spravedlivost*, Uçkun Yay., Bişkek 1997, C 2., s. 3.

²⁹ B. Abdrahmanov and Z. Altımyshova, *Activities of Security Bodies of Soviet Kyrgyzstan in Mass Repressions (1937- 1938)*, Joint CESS-ESCAS Conference, Unpublished Research Paper, Bishkek 2017, p. 9.

getirmiştir. Özellikle Stalin'in yönetiminde bulunduğu dönemde SSCB'de yüz binlerce kişi repressiyaya maruz kalmıştır. 1937-1938'de ise milyonlarca şahıslar idam veya çalışma kamplarında yok etme suretiyle ortadan kaldırılmıştır. Siyasi terörün amacı sosyalist olmayan sınıfları, sosyal tabakaları ve farklı düşünen kimseleri yok etmek idi. Terör toplumda insanları itaat altında tutan ve direniş olasılığını yok eden korku yaratan araca dönüşmüştür. Böylece SSCB'deki kütle siyasi repressiyalar ülkede totaliter rejimin daha da pekiştirilmesini sağlamıştır.

Kırgızistan'da İç Savaş yıllarında "rejim düşmanları" acımasızca ortadan kaldırılmıştır. 1920-1930'larda Sovyet yönetimi zengin kesimi sınıf olarak ortadan kaldırma siyaseti kapsamında varlıklı ailelerin Kırgızistan dışına sürgün faaliyetini gerçekleştirmiştir. 1930'lu yıllarda "*halk düşmanlarına*" karşı repressiya güçlenmiştir. Baskı siyasetinin en yüksek seviyeye ulaştığı 1937-1938 döneminde Kırgızistan'da 1937-1938'de baskıya uğrayanların büyük bir kısmı hayatını kaybettiler.

Sovyet Kırgızistanda refah seviyesi yüksek çiftliklere, üst düzey yöneticilere, aydın kesime ve sıradan insanlara yönelik çeşitli baskı uygulamalarından binlerce kişi zarar görmüştür. Baskı politikası repressiyaya uğrayan aile üyelerinin hayatında da olumsuz izler bırakmıştır. Onlar toplumda siyasi, sosyal-ekonomik meselelerde manevi yönden ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Ancak N. Kruşçev döneminde, özellikle 1956 Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XX. kongresinden sonra repressiyaya uğrayanlar ve aile üyelerinin esas kütlesi aklanmaya başlamışlardır.

Kaynaklar**Arşiv Belgeleri**

Kırgızistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi (KC MDA), fon. 21, liste. 15, dosya no. 39.

Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasi Belgeler Merkez Devlet Arşivi (KC SB MDA), fon.6, liste.1, dosya no. 30.

Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasi Belgeler Merkez Devlet Arşivi (KC SB MDA), fon.10, liste.1, 101, 204, 229, 244, 253, 363 numaralı dosyalar.

Kırgızistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Devlet Komitesi Arşivi, ana fon, kapatılmış dosya no. 8143.

Oş Bölgesel Devlet Arşivi (OBDA), fon. 1, liste 1, dosya.88, 192, 298 numaralı dosyalar.

Eserler ve Makaleler

1937. *Otuz Çetinçi Cıl Kırgızstanda*, Kırgızstan Yayınları, Bişkek 1991.

Abdrakhmanov, B. - Altymyshova, Z., *Activities of Security Bodies of Soviet Kyrgyzstan in Mass Repressions (1937- 1938)*, Joint CESS-ESCAS Conference, Unpublished Research Paper, Bishkek 2017.

Aytmatova, R., *Tarıhtın Aktay Baraktarı*, Biyiktik Yayınevi, Bişkek 2007.

Baberowski, J. *Vijjennaya Žemlya Stalinskoe Tsarstvo Nasiliya*, Almancadan Rusçaya çeviren L. Pantina, Politiceskaya Entsiklopediya Yayınları, Moskova 2014.

Bademci, A., *1917-1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketi Korbaşılar ve Enver Paşa*, Ötüken Yay., C I, İstanbul 2008.

Baktıgulov, C., “Kollektivizatsiya Kirgizskogo Aila: Novyy Vzglyad”, *Kommunist Kirgızstana* dergisi, S. 3 (1990).

Cunuşaliyev, C. *Vremya Sozidaniya i Tragediy 20-30-e Godı XX veka*, İlim Yay., Bişkek 2003.

Fitzpatrick, Sh. *Tear Off The Masks!: Identity and Imposture in Twentieth Century Russia*, Princeton University Press, Princeton 2005.

Khalid, A., “Backwardness and the Quest for Civilization: Early Soviet Central Asia in Comparative Perspective”, *Slavic Review*, Vol. 65/ No. 2 (Summer), 2006.

Kırgız Respublikasının Tarıhı, Kırgızstan Yayınevi, Bişkek 2000.

Kuromiya, H., "Overview of the Great Purge", *Perspectives on Modern World History, Stalin's Great Purge*, Editor Noah Berlatsky, Greenhaven Press, Michigan 2013.

Kuromiya, H., *The Voices of the Dead*: Yale University Press, 2007.

Malabayev, Dj., *Ukrepleniye Sovetov Kırgızii v Period Stroitelstva Sotsiyizma (1917-1937)*, İlim Yayınları, Frunze 1969.

Pilev, A., *Basmaçestvo v Sredney Azii: Etnopolitiçeskiy Srez (Vzglyad iz XXI veka)*, Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi Yay., Bişkek 2006.

Suny, R.G., *The Soviet Experiment. Russia, the USSR, and the Successor States*, Oxford University Press, New York Oxford 1998.

Viola, L., *Unknown Gulag*, Oxford University Press, New York 2007.

Vosstanavlivaem İstoriçeskuyu Spravedlivost, Uçkun Yay., C II, Bişkek 1997.

